

HET VERBOND DER VERLOSSING

Antwoord op de vraag: Twee of drie verbonden?

Door

Prof. J. J. VAN DER SCHUIT

Tweede druk
verzorgd door ds. I. de Bruyne en dr. J. van Genderen

In opdracht van de Theologische Hogeschool van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland.

Uitgegeven door Uitgeversmaatschappij J. H. Kok, Kampen 1982.

TER INLEIDING

Deze herdruk van een van de geschriften van prof. J. J. van der Schuit verschijnt ter herinnering aan zijn honderdste geboortedag.

Jacob Jan van der Schuit werd 25 augustus 1882 te 's-Gravenhage geboren en overleed 10 juni 1968 te Utrecht.

Na de Christelijke Gereformeerde Kerken van Kampen (1907-1914) en Amsterdam (1914-1922) gediend te hebben aanvaardde hij het hoogleraarsambt aan de Theologische Hogeschool van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland op 31 oktober 1922. Wegens verkregen emeritaat gaf hij op 16 december 1953 zijn afscheidscollege.

Het is niet te verwonderen, dat prof. Van der Schuit, toen hij twee jaar voor zijn afscheid bij de overdracht van het rectoraat een rede had te houden, zijn keus liet vallen op het onderwerp: Het verbond der verlossing.

De dogmatiek was zijn hoofdvak en de leer van het verbond was een van de brandpunten van zijn theologisch denken. Op de hem eigen wijze, zowel polemisch als praktisch, heeft hij zijn gedachten hierover uiteengezet. Hij was ervan overtuigd, dat hij de zuiver gereformeerde lijn doortrok. Vooral in artikelen in „De Wekker” heeft hij zijn verbondsleer gesteld tegenover wat hij als eenzijdigheden zag. Uit de rede over het verbond der verlossing blijkt ook, dat hij de theologie van Karl Barth als een groot gevaar beschouwde.

De kerkelijke verdeeldheid in Nederland is mede veroorzaakt door leergeschillen met betrekking tot het genadeverbond en alles wat ermee samenhangt. Dat hield een theoloog als Van der Schuit veel bezig.

Toen hij deze studie in 1952 uitgaf, verduidelijkte hij zijn bedoeling met de woorden: „Dit doel is niet anders dan om elkander als Kerken van gereformeerd belijden wat beter te verstaan, en kon het zijn om wat nader tot elkander te komen. Moge Gods zegen hierop rusten, en moge ons gereformeerde volk elkander wat eerder vinden, dan vóór Gods troon.”

Zelfs bij geringe wijzigingen van de tekst zou iets van het karakteristieke van het krachtige betoog verloren kunnen gaan. Daarom hebben wij ons er zoveel mogelijk van onthouden. Een onveranderde herdruk is het niet geworden. Behalve bij geschriften van vóór 1880 is de voorkeurspelling van 1954 gevolgd. Er zijn voor de verwijzingen naar literatuur evenals in andere „Apeldoornse Studies” voetnoten gebruikt. Ook waren op enkele plaatsen correcties nodig.

Met de auteur zijn wij van mening, dat een Schriftuurlijke verbondsleer van de grootste betekenis is.

Januari 1982

I. de Bruyne

J. van Genderen

HET VERBOND DER VERLOSSING

Hebt gij wel eens horen spreken over de kerk van de drie verbonden? Zij draagt de breed oecumenische en toch weer scherp positieve naam van „Christelijke Gereformeerde Kerk.”¹

Ik weet, dat er zijn, die de wenkbrauwen fronsen, als zij horen van drie verbonden, die leeuwen en beren van Arminianisme en Remonstrantisme zien losbreken om het schaap der gereformeerde waarheid te verslinden. Er schijnt tegenwoordig enige moed voor nodig om deze leer van de drie verbonden te belijden, t.w. het verbond der verlossing, het verbond der werken, het verbond der genade.

Men is tegenwoordig zo spoedig in verdenking. Het is als in de dagen van Christus' omwandeling op aarde (Matth. 11 : 16, 17). Jezus kon het niet halen. Johannes kon evenmin de toets doorstaan. Jezus was te licht. Wij hebben voor u op de fluit gespeeld en gij hebt niet gedanst. Johannes was te zwaar.

Wij hebben voor u klaagliederen gezongen en gij hebt niet geweend. Te zwaar!

Dat is in de taal van vandaag: Labadistisch, dopers, ziekelijk. Te licht!

Dat is: Remonstrants, Arminiaans, verbondsontzenuwende leer.

Het behoeft dus geen verbazing te wekken, wanneer er wat verdenking valt over een Kerk, die nu eens „te licht” en dan weer „te zwaar” wordt genoemd.

Soms stemt het wel droef, dat de kwaliteiten der critici zich dikwijls niet verhouden naar de maatstaf van de heiligheid en van de voorzichtigheid, die de Christen betaamt, wanneer hij over anderen oordeelt.

Wie zijn tegenstander aanvalt in zijn verborgen zieleleven, wie hem liefst voor het voetlicht draagt als een die vreemd is aan alle waarachtig leven uit de Heilige Geest, vergeet.

O, richt Uw naasten niet, wilt gij rechtvaardig wezen!

't Verzegeld levensboek heeft zooveel duist're blaán!

Licht was er slechts één blad, waarin gij niet kondt lezen

en licht kon op dat blad voor God zijn vrijspraak staan.

Laat ons toch bij alle strijd om de waarheid steeds bedenken, dat het niet gaat om personen te treffen, maar om zaken te verduidelijken. Wij leven meer dan ooit in een tijd waarin wij de kloof niet nodeloos hebben te verbreden, maar waarin wij veeleer hebben te zoeken de raakpunten, die met name voor de Gereformeerde Gezindheid in en buiten ons vaderland van de grootste betekenis zijn.

Sinds de Reformatie haar intrede heeft gedaan is de leer der verbonden aan de orde gesteld en zij is tot op de dag van heden nog niet ten volle tot rust en tot klaarheid gekomen. Dit is voor een gedeelte toe te schrijven aan de aard der gereformeerde theologie, die immers wortelt in en bloeit uit de verbondsgeheimenissen.

Noch de Roomse noch de Lutherse theologie hebben gedolven in de goudmijn van het verbond. Zij hebben het aan de gereformeerde theologie overgelaten om het gouderts uit deze mijn op te delven.

De gereformeerde theologie heeft het diepst aangevoeld dat in deze verbondsrelatie de kern van alle ware religie is te vinden, waardoor God het eigendom wordt van de zondaar en die zondaar het eigendom van God. Hier is alles zekerheid, vastheid, onwankelbaarheid naar goddelijke wilsbepaling en wij luisteren vol heilige eerbied

¹ Sinds 1947 is de officiële naam: Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland.

naar het woord: *Want bergen zullen wijken en heuvelen wankelen, maar mijn goedertierenheid zal van u niet wijken en het verbond mijns vredes zal niet wankelen, spreekt de Here, uw Ontfermer* (Jes. 54 : 10).

Calvijn wijst in zijn commentaar bij deze tekst erop, dat menselijke actie hier niets ter zake doet. Het is juist de gereformeerde theologie geweest, die in dankbare geloofsjubel ons steeds heeft herinnerd, dat alle verbonden opwellen uit de onpeilbare bronnen van Gods eeuwig welbehagen. Uit deze zeediepe liefde Gods tot de uitverkorenen (zie Dordtse Leerregels, hoofdstuk 2, art. 9) is opgeroepen de roemtaal van al Gods kinderen: wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad.

Daarom accentueert de Schriftuurlijke verbondsleer de intieme rijkdom van Gods eeuwige bewogenheid „over” en „met” de mens. Die twee voorzetsels „over” en „met” hebben wij hier wel te onderscheiden.

„Over” en dan raakt het de mens die er nog niet is, dan alleen in de raad Gods.

„Met”: hier geldt het de bondeling die in de tijd de verbondsrelatie zal hebben te waarderen en die naar goddelijke verbondsstipulatie zal geoordeeld worden.

Ik vlei mij, dat allen die uit de gereformeerde waarheid leven, deze verbondsrijkdom als het dierbaar bezit der gereformeerde geloofsleer zullen onderschrijven.

Dat is al vast een grote winst te midden van de wrijvingen en onderscheidingen, waaraan ook de gereformeerde verbondsleer niet is ontkomen. Immers het is nog niet tot allen die de gereformeerde waarheid als hun erfdeel mogen beschouwen, even diep doorgedrongen, dat de drie verbondenleer het rijkst bezit der gereformeerde geloofsleer en der Schriftuurlijke waarheid is.

Wij horen immers het meest spreken over twee verbonden, t.w. *het werkverbond en het genadeverbond*. De vraag echter die thans ons bezig houdt, luidt, of er plaats is, neen, moet zijn voor de leer van het verbond der verlossing.

Welke is de betekenis van het verbond der verlossing in de gereformeerde dogmatiek?

Wie enigszins thuis is in de kerkelijke verhoudingen, allereerst in eigen land, en wie enigszins de onderscheidingen kan bepalen die thans kerken van gereformeerd belijden van elkander houden, zal aanstonds beseffen, welk een vraag ons hier bezig houdt.

Daarbij is het niemand minder geweest dan Karl Barth, die aan dit verbond zijn aandacht heeft gegeven. In zijn dogmatiek² heeft hij het zevende hoofdstuk geheel gewijd aan de genadige verkiezing Gods, waarvan hetzij direct, hetzij indirect, het verbond der verlossing, door hem genoemd „*decretum absolutum*”, de grondgedachte is. Dat Barth juist aan dit leerstuk zijn aandacht schonk, was het noodzakelijk gevolg van heel Barth's optreden en bedoelen. Het verbond der verlossing verbergt voor Barth de levenswortels van heel zijn Christologisch predestinatiebegrip. Dit verbond toch wil ons meenemen naar de diepte van de eeuwigheid, waar een centrale plaats aan de Christus als Borg en Zaligmaker wordt toegekend. Hier treedt al dadelijk aan het licht het onderscheid tussen het verbond der verlossing en het verbond der genade.

In het verbond der verlossing treedt de Christus mysticus naar voren, nauw vereend met Zijn uitverkoren Kerk.

In het verbond der genade vinden wij de beloofde Christus, die aan een wederhorig kroost, aan een verloren zondaar wordt toegezegd en in de doop verzegeld.

In het verbond der verlossing is de mens geheel passief, er wordt „over” , hem

² K. Barth, *Die kirchliche Dogmatik*, II, 2 (Die Lehre von Gort, 2), Zürich 19462, S. 1-563.

gehandeld.

In het verbond der genade is de mens actief, er wordt „met” hem gehandeld. Prof. Bavinck wijst in zijn dogmatiek met nadruk op het onderscheid dat er is tussen deze beide verbonden: „In het eerste (d.i. het verbond der verlossing) is Christus borg en hoofd, in het tweede (d.i. het verbond der genade) middelaar; het eerste blijft tot Christus beperkt en eist van Hem het dragen der straf en het volbrengen der wet in de plaats der uitverkorenen, het tweede breidt zich over en door Christus tot de mensen uit, en eist van hen geloof en bekering, die Christus niet in onze plaats heeft volbracht of kunnen volbrengen; het eerste loopt over de verwerving der zaligheid, is eeuwig en kent geen historie, het tweede handelt over de toepassing der zaligheid, neemt in de tijd een aanvang en heeft onderscheiden bedelingen.”³

Dit woord van prof. Bavinck is te onthouden.

Alleen vergunne men ons de opmerking, dat wanneer prof. Bavinck hier Christus noemt „Hoofd” van het verbond der verlossing en Middelaar van het genadeverbond en dan later bij de ontwikkeling van het genadeverbond deze onderscheiding verwaarloost, deze redenering zonder rectificatie door ons niet kan worden aanvaard.

Het verbond der verlossing is supra-historisch en blijft beperkt tot de uitverkorenen.

Het verbond der genade treedt op midden in de historie en breidt zich uit tot de mensen, die de schandnaam van zondaren dragen.

Al zijn uitverkorenen ook mensen, daarom geldt nog niet het omgekeerde. Wie bijv. zegt, dat Uitverkorenen zijn bondelingen, heeft volkomen gelijk. Maar wie zou betogen dat alle bondelingen ook uitverkorenen zijn, heeft het verbond de Genade en de belofte van het Evangelie niet verstaan.

De positie van „Hoofd” en „Middelaar” is hier veelbetekenend.

Wie in de leer van het verbond zich zo nauwkeurig mogelijk aan de Heilige Schrift wil houden, moet niet zo lichtvaardig die woorden „Hoofd” en „Middelaar” door elkander gebruiken. De gereformeerde verbondsleer heeft hier veel geleden door een al te scholastische opzet, waardoor meer een speculatief denken, dan een eenvoudig luisteren en zich voegen naar de Heilige Schrift de maatstaf is geweest.

Het is altijd de grote betekenis gebleven van Calvijn dat hij nooit geweest is en nimmer heeft willen zijn een filosoof met zijn hoofd en een theoloog met zijn hart en dat hij nimmer zich prijs gaf aan een bespiegelende kenleer die buiten de mystiek der ziel omging.

Voor Calvijn was er één tekst in de Bijbel die heel zijn kenleer karakteriseerde. Het was Hebr. 11 : 3: „door het geloof verstaan wij.” Hier is eenheid van hart (geloof) en hoofd (verstaan). Geloof is hier een mystiek doorleven in de wereld van het kennen, geboren uit en gedragen door de Heilige Geest, die ons ken-apparaat, dat is gans de diepte van ons denken doorstroomt gelijk diezelfde Geest ook de diepten Gods onderzoekt.

Zulk een kennen uit de Heilige Geest blijft verre van alle filosofische speculatie.

Ik zeg dit reeds in deze inleiding, omdat sommigen de leer van het verbond der verlossing niet van vreemde smetten vrij weten. Men sprak zelfs van „scholastische spitsvondigheid.”

En toch ben ik overtuigd, dat deze Schriftuurlijke verbondsleer niet mag ingedeeld worden bij een speculatieve theologie.

Al gaan wij met dit onderwerp naar de diepte der eeuwigheid, al dreigt hier voor sommigen het gevaar van een gewaagde speculatie, het is naar wij hopen slechts schijn.

³ H. Bavinck, Gereformeerde Dogmatiek, III, Kampen 1910 2, blz. 239.

Vergeet nooit dat ook Calvijn door de oppervlakkigheid steeds voor de voeten is geworpen dat hij zich met zijn predestinatieleer verpand heeft aan scholastische spitsvondigheid, terwijl de Reformator toch niet anders heeft gedaan dan de Heilige Schrift in haar absolute taal te laten spreken.

Ons denken moet niet gedragen worden door de begrenzing der logiek. Wie dit doet gaat in verwarring en fatalisme onder.

Dit ons denken, wil slechts zijn een zilveren snaar om het woord te herhalen: God alleen is groot. Zwijg voor Zijn aangezicht gij ganse aarde.

Wij dragen de toorts met dit eeuwigheidslicht wel in bevende handen, maar toch ook in biddende harten, harten, die het woord des Heren zo gaarne onderschrijven: Mijn raad zal bestaan, en Ik zal al mijn welbehagen doen (Jes. 46 : 10). Deze jubelklank en dank is de grondtoon van het verbond der verlossing, dat wij bespreken:

Dogma-historisch;

Exegetisch;

Praktisch.

I.

De dogma-historie is voor de gereformeerde theoloog van grote betekenis. Zij laat ons zien de bevestiging van de belofte van de Heilige Geest aan Christus' Kerk gedaan: Hij zal u in al de waarheid leiden (Joh. 16 : 13). Wie dat verstaat stemt toe, dat het niet allereerst gaat om het dogma, maar om Gods waarheid in het dogma.

Al wat niet uit dit echt gezond theologisch principe leeft, heeft steeds het mes der kritiek gehanteerd om aan deze greep in de dogma-historie te ontkomen.

Het is nog altijd de waarde van de grote Kuyper, dat hij in zijn „Encyclopaedie” er met klem van overtuiging aan herinnerd heeft, dat het dogma in de Kerk onder de leiding van de Heilige Geest zich als Gods waarheid heeft aan te dienen en te handhaven. Dat ik hierop nadruk leg is om confessionele reden.

Het is immers de vraag, of de gereformeerde belijdenisschriften de leer van het verbond der verlossing kennen.

Dat verschillende gereformeerde theologen deze leer steeds hebben aanvaard, zegt nog niet zoveel als dat de gereformeerde belijdenis de leer van het verbond der verlossing kent en handhaaft. Wanneer dit voor ons duidelijk kan worden, vervalt al direct de bewering dat Arminius de uitvinder van deze leer zou zijn.

Het moge u bekend zijn dat een man als Comrie op deze al te lichtvaardige manier over dit leerstuk zich heeft uitgelaten.⁴ In zijn „Verklaring van de Heidelbergse Catechismus”, schrijft Comrie:

„De eerste Uitvinder, zoo verre ik heb kunnen naspeuren, zelfs uit die geen, die onderscheidene verbonden voorstellen, is Arminius geweest, in zyne Oratie toen hy Doctor wierdt: schoon nu zyne dwaalingen noch niet geopenbaart waren, zoo schuilde echter onder dit onderscheid de geheele kracht van het fenyn, dat de Kerk naderhandt beroert heeft”⁴.

Ieder die dit leest, kan dus gemakkelijk met een beroep op Comrie de indruk vestigen, dat allen die de leer van het verbond der verlossing voorstaan, navolgers van Arminius zijn. Echter moet ik dan ter wille van de waarheid toch dit opmerken, dat dezulken meestal veel verder gaan dan Comrie. Dat gebeurt wel meer, dat leerlingen de meester overtreffen.

Comrie immers schrijft, dat godgeleerden zijn die spreken van de Raad des vredes of verbond der Verlossing en van een ander verbond, dat zij het genadeverbond noemen.

⁴ A. Comrie, Stellige en Praktikale Verklaaringe van den Heidelbergischen Catechismus. Eerste deel, Leiden en Amsterdam 1753, blz. 348.

Dezen noemt Comrie: *mirabile dictu* - „in alle opzichten rechtzinnig.” De enige aantekening, die Comrie maakt, is: „Myne Geliefden, wy hebben altydt vry veel tegen deze onderscheidinge gehad; nochtans wy laten elk zyne vryheid.”⁵

Hoe deze schrijver het nu oorbaar acht om op dezelfde bladzijde Arminius de vader van deze verbondsleer te noemen, waardoor hij deze „in alle opzichten rechtzinnige godgeleerden” tegelijk de kroon der rechtzinnigheid weer van het hoofd slaat, is voor ieder die nadenkt, toch wel zeer aanstotelijk.

Comrie heeft hier te veel vergeten dat het de vraag niet is, wat Arminius zegt, want zulk een karikatuur als Arminius van het verbond der verlossing als ook van het verbond der genade maakt, wordt door ieder die nog een greintje gereformeerd bloed in zijn aderen heeft, ten enenmale verworpen.

Bij een vraagstuk, als ons thans bezig houdt, gaat het er niet allereerst om wat Comrie, of welke andere theoloog zegt, maar het is hij een dogma- bepaling van beslissende betekenis, wat de gereformeerde belijdenis dienaangaande leert.

Wanneer ik aan dit kardinale punt gekomen ben, dient eerst een opmerking vooraf te gaan. Al dadelijk hoor ik een bedenking, nl. dat in onze gereformeerde belijdenisschriften nergens van het verbond der verlossing gesproken wordt. Inderdaad heeft deze opmerking betekenis.

Eerlijkheidshalve moeten wij erkennen dat de uitdrukking „verbond der verlossing” in de belijdenis niet gevonden wordt. Maar dan mag ook niet worden verzwegen, dat in onze oudste belijdschriften met geen woord letterlijk gesproken wordt van een „verbond der werken” noch van een „verbond der genade.”

Wie om deze reden zijn bezwaar zou willen handhaven, moet met de confessie in de hand alle verbondsleer verwerpen. Men kan zelfs nog een stap verder gaan, en in deze lijn doorgeredeneerd zou ook de Heilige Schrift geen fundatie meer bieden, omdat de woorden „verbond der verlossing”, „verbond der werken”, „verbond der genade” in heel de Heilige Schrift niet te vinden zijn.

Het behoeft voor ons geen enkel bezwaar op te leveren, dat de belijdenis de letterlijke uitdrukking „verbond der verlossing” niet heeft, als voor ons maar duidelijk wordt, dat de leer van het verbond der verlossing een voornamelijk plaats inneemt in onze confessie. Wat prof. Bavinck in zijn dogmatiek schrijft over het verbond der werken, zou hier ook kunnen gezegd van het verbond der verlossing. Bavinck schrijft: „Ook al zou de naam verbond voor de religieuze verhouding van Adam tot God in de Schrift nooit voorkomen, ook niet in Hos. 6 : 7; toch draagt het religieuze leven van de mens vóór de val het karakter van een verbond. De Gereformeerden waren nooit zo eng van te staan op de naam, indien de zaak maar vaststond. Maar achter de bestrijding van de naam was meestal die van de zaak verborgen. En deze kan noch mag prijsgegeven, wijl verbond het wezen der ware religie is.”⁶

Wat Bavinck hier schrijft, geldt ook ten volle voor het verbond der verlossing, te meer nog, omdat dit verbond naar zijn wezen steeds draagt het karakter van een werkverbond, waarom het nooit met het genadeverbond kan noch mag vereenzelvigd worden.

Zoeken wij nu naar de zaak, die in de belijdenis geleerd wordt, zo moet eerst tot goed verstand der dingen nog iets anders geschieden.

De vraag toch moet eerst nog beantwoord: *wat is het verbond der verlossing?*

Dit is een verbintenis van de drie Goddelijke Personen onderling, Vader, Zoon en Heilige Geest, Die Zich garant stellen in het stuk der zaligheid van Gods verkorenen ten eeuwig en levend.

⁵ A. Comrie, a.w., blz. 347 vlg.

⁶ H. Bavinck, a.w., Ii, Kampen 1908, blz. 611.

Duidelijk blijkt hier, dat juist dit verbond een dóór en &a theologisch karakter draagt. Hier is elke menselijke factor verdwenen.

De Vader is het, die de weg der verlossing bepaalt.

De Zoon is het, die als Knecht des Heren, in onderworpenheid aan de wil van de Vader die weg der gehoorzaamheid gaat.

De Heilige Geest is het, die in overeenstemming met de Vader en de Zoon dit Goddelijk werk der verlossing vast maakt in de harten van Gods gekenden ten eeuwigen leven.

Wat hier van de Heilige Geest is gezegd worde nooit overgeslagen, hetgeen ter kwader ure wel eens is geschied door onze oude theologen.

Wie dit subjectieve element overslaat, komt er spoedig toe, om deze verbondsverhouding in de Drieënige God te veel tot een bespiegelend leerstuk te maken, dat in zijn theologische waarde wel kan genoemd, maar naar de praktische zijde te weinig inhoud zou hebben.

Daarom juist mag in de omschrijving de derde Persoon, de Heilige Geest, nooit ontbreken. Wie het toch doet, drijft, misschien onbedoeld, toch een wig in het werk van de Drieënige God inzake de zaligheid van de zondaar.

Wie het werk van de Heilige Geest in zijn volle diepte wil leren kennen, moge juist dit heiligdom des Verbonds binnenwandelen met ontschoeide voet. Dezulken zullen uit de Heilige Geest subjectief doorleven, wat God in Christus in de eeuwigheid voor Zijn volk heeft gedaan.

Gods Geest is het immers, die het totaal der verbondsgeheimenissen tot innerlijke werkelijkheid brengt, wanneer die Geest bij de klaarheid van Gods waarheid ons leert, wat God Drie-enig voor ons in de eeuwigheid gedaan heeft, wat Hij met *ons* opricht in de tijd, en wat Hij in ons doet in de vindenstijd.

Wanneer deze verbondsverhouding in het Goddelijk Wezen ons duidelijk moge zijn, zo is het ons helder dat deze verbintenis *niet*, gelijk in het werkverbond of in het genadeverbond ‘met’ de mens wordt aangegaan, maar dat zij gaat *over* de mens. Hier is God met Zijn volk bezig, als zelfs nog geen zucht van enig schepsel dat schreit om God, wordt gehoord.

Wanneer wij nu hierop zijn ingesteld kunnen wij te beter onze belijdenis lezen die, gelijk wij zelden, het “verbond der verlossing” niet kent, maar die de zaak duidelijk leert.

Wij slaan onze Catechismus op.

Vraag en antwoord 21 is hier van betekenis.

Daar wordt gezegd: Waarom is Hij Christus, dat is Gezalfde genaamd?

Het antwoord luidt: „*Omdat Hij van God, de Vader, verordineerd is, en met de Heilige Geest gezalfd.*”

Welk een massieve taal van beeldende schoonheid klinkt ons hier tegen, wanneer de belijdenis ons de Christus voor de geest wil roepen!

Hoe geheel anders klinkt deze taal, dan al die oppervlakkige Christusbeschrijvingen, die de Heiland meer als een sociaal hervormer, of als een religieus voorbeeld, dan als de Knecht des Heren kennen!

Het nieuw modernisme, vertegenwoordigd in de Wereldraad van Kerken, spreekt met groots gebaar over Jezus, als God en Zaligmaker, maar kent in deze Jezus niet de Verzoener onzer zonden, wiens werk het is te volbrengen de dingen, die bij God te doen zijn.

Dit nieuw modernisme weet alleen te spreken over de dingen, die bij de mens moeten gedaan worden in de klinkende lenze van „Vaderschap Gods en broederschap der mensheid.”

De Heilige Schrift en de Catechismus spreken over de dingen die bij God te doen zijn. Het is hier niet allereerst de vraag: *hoe wordt de mens met God, maar hoe wordt God met de mens verzoend?*

Hierop geeft geen mens, maar hierop geeft God Zelf het antwoord en het mooiste antwoord is: het verbond der verlossing.

Dit verbond toch zegt: wij vinden de weg niet naar God, maar God vindt de weg naar ons. Wij vragen niet naar de Heere, maar de Heere vraagt naar ons. Het initiatief is hier alleen uit God en door God en tot God.

De Vader verordineert.

Christus, de Zoon des Vaders, wordt verordineerd.

De Heilige Geest is hier dan de majesteitelijke rijkdom om uit te delen de gaven dezer zaligheên, die allereerst in de Christus zelf werden aanschouwd, maar die ook het deel zullen worden van allen die van Christus zijn, Hem door de Vader gegeven.

De Catechismus zegt: De Vader verordineert.

Dat zegt nog iets meer dan dat wij zouden lezen: De Vader besluit. Verordineren is: benoemen, beschikken over al wat in de toekomst tot actie zal komen.

Verordineren wil hier zeggen: niet de Zoon, niet Christus verkiest of beschikt — dit reeds tegen de averechtse voorstelling van Karl Barth, waarover straks meer — maar Hij wordt verkoren, Hij wordt verordineerd, om te laten zien, dat de Zoon in dit stuk der eeuwige heilsbemoeyenis Knecht des Vaders is.

Ik begin met u te beseffen, dat wij hier staan voor het grote mysterie der zaligheid, een mysterie, dat ik met één woord zou willen belichten: „Liefde.”

Het is geheel ten onrechte, wanneer de gereformeerde theologie wordt aangewreven, dat zij in het stuk der voorverordining zo koud en stoïcijns denkt. Daartegenover willen wij benadrukken, dat wij juist hier hebben het zoet geheim van de bewogenheid in God. Hier klopt het Vaderhart Gods het tederst over een diep gevallen Adamsgeslacht.

Onze vijf artikelen tegen de Remonstranten zijn in de laatste tijd onder het mes van scherpe kritiek gekomen en dat van een zijde, waarvan wij het het allerminst zouden hebben verwacht.

Deze artikelen zouden te weinig de diepte der liefde Gods hebben verstaan. Maar wat zegt ge van deze eigen woorden uit deze vijf artikelen (Hoofdstuk 2, art. 9), waar staat: „deze raad (nl. ter verlossing), voortkomende uit de eeuwige liefde Gods tot de uitverkorenen”?

Kan het ooit schoner en inniger worden gezegd, dan hier in de zo dikwerf ten onrechte gelaakte vijf artikelen geschiedt?

Hier hebt ge DE bron van het verbond der verlossing, t.w. de liefde Gods des Vaders, die in diepe goddelijke bewogenheid omzag naar een volk, dat in-de-gēntene-ellende-niet anderen zich bevond, en die naar eeuwige vrijmacht Zijn heilsbestek ontwierp.

Het was een groot woord, toen God in de morgen der tijden heeft gezegd: „Laat ons mensen maken.” Maar ik ken een nog groter woord, want zonder dit zou het einde der tijden toch rampzaligheid geweest zijn. Dat grotere woord was, toen God in het verbond der verlossing sprak: Laat ons mensen zaligen.

Vóór de wereld haar loop begon, en voordat één van Gods vromen naar God zocht, was God in Zichzelf met verlorenen en verkorenen bezig.

De Heilige Schrift herinnert hieraan als zij zegt (1 Petr. 1 : 20): „Die (nl. Christus) wel voorgekend is vóór de grondlegging der wereld, maar geopenbaard is in deze laatste tijden om uwentwil.”

Dit woord „voorgekend” betekent niet een goddelijke voorwetenschap, maar dit „voorgekend” zegt veel en veel meer. Het zegt een te voren bestemd zijn, een te voren

aangewezen zijn, gelijk onze Kanttekening verklaart, als zij zegt: „Dat is, te voren 'verordineerd', namelijk tot een Middelaar en verzoening voor onze zonden.”

Deze onderhandeling in het goddelijk Wezen, die door onze Catechismus een „verordining” wordt genoemd, is in de gereformeerde dogmatiek steeds als een verbond der verlossing beschreven.

Al moge in de Catechismus de naam niet genoemd zijn, de zaak is er zeer duidelijk te vinden.

Deze verordining, deze eeuwige raad van de Drieënige God ter onzer verlossing, is tegelijk een overwinning over de zonde. De zonde komt niet onverwacht en ongedacht het werk Gods verstoren.

God heeft in het verbond der verlossing over satan en zonde reeds getriomfeerd, eer dat de zonde haar breuk bracht in de evenwichtigheid der schepping. God is op deze wijze de zonde altijd een slag vóór en hoe zeer satan en zonde zich ook haasten, zij halen God nooit in.

In deze zienswijze van de Catechismus word ik gesterkt door mannen als J. van der Kemp en H. Groenewegen.⁷

Opmerkenswaard is, hoe Johan Verschuir redeneert in zijn werk over de bevindelijke godgeleerdheid. Hij ontwikkelt daar, dat de Vader in de raad des vredes van de Zoon eist om onder de wet te zijn, en daaraan te voldoen.⁸

Wanneer nu Verschuir over het verbond der genade handelt, zo zegt hij wel, dat het verbond der genade gegrond is in de eeuwige vrederaad, maar hij verwacht de zaak, als hij het heeft over de bondeling.

Verschuir betoogt, dat een mens dan eerst in het genadeverbond eert bondeling wordt, als hij ondervindt, dat hij een ellendig schepsel is. Maar hij zegt op diezelfde bladzijde, dat verbondene partijen zijn God Drie-enig, en de mens, die hier voorkomt als ellendig, maar nog een bondeling moet worden!⁹

Zie, dat rijmt niet!

Wie „partij” is, *is* bondeling en behoeft het niet meer te worden.

Deze fout, die Verschuir maakt, wordt door meerdere oude theologen begaan, wellicht hieruit te verklaren, dat zij veel meer bij het verbond der genade de nadruk willen gelegd zien op de verbondsbeleving dan op de verbondsoprichting. Toch is zulk een opvatting naar Schriftuurlijke verbondsleer niet zonder aantekening te aanvaarden. Wie als verloren zondaar (of hij dat ondervindt of niet) „partij” in het verbond der genade is, *is* bondeling, maar moet het niet meer worden. Doch Verschuir schreef „bevindelijke” godgeleerdheid en dat verklaart hier veel.

Dezelfde gedachte, die wij in onze Catechismus vinden, wordt ook aangetroffen in de vijf artikelen tegen de Remonstranten. In hoofdstuk I, art. 7, vinden we: „Dewelke Hij ook van eeuwigheid tot een Middelaar en Hoofd van alle uitverkorenen, en tot een fundament der zaligheid gesteld heeft.”

Gesteld — dat is een beschikking Gods over Christus, die in organisch verband met Zijn uitverkorenen, dat is Zijn Kerk, niet alleen Middelaar, niet alleen Borg, maar met nadruk, Hoofd wordt genoemd. Overal waar én in de Bijbel én in de belijdenis Christus Hoofd wordt genoemd, moet aan Zijn uitverkoren Kerk en niet aan het

⁷ J. van der Kemp, *De christen geheel en al het eigendom van Christus. Predikatiën over den Heidelbergschen Catechismus*, Rotterdam 1737, blz. 250; H. Groenewegen, *Betrachtingen tot bevordering van geloof en deugd, volgens den Heydelbergschen catechismus*, Rotterdam 1672, blz. 192.

⁸ J. Verschuir, *Waarheit in het binnenste of Bevindelyke Godtgeleertheit*, Deventer 1739, blz. 105.

⁹ J. Verschuir, a.w., blz. 397-400.

genadeverbond worden gedacht. Daarom, wie in het verbond der verlossing besloten ligt, zal de zaligheid niet ontgaan, maar wie in het verbond der genade als bondeling een plaats heeft ontvangen, kan de genade verzondigen. Bondsbreuk, als in het genadeverbond, kan nooit plaats vinden in het verbond der verlossing.

Hier is alles massiviteit van eeuwigheid tot eeuwigheid, in God Drieëinig verankerd.

Dat hebben onze belijdenisschriften willen uitdrukken, als zij de eeuwige Borgstelling van Christus en diens positie als tweede Adam hebben gekarakteriseerd.

Ik moge in dit verband wijzen op Olevianus, die zo groot aandeel heeft gehad aan de samenstelling van onze Catechismus. Hij behoort tot de bloeitijd der reformatorische theologie. Van hem is het meest bekend zijn afzonderlijke studie over het verbond. Wanneer Olevianus in dit werk over de Christus als Middelaar des verbonds handelt, geeft hij ons eerst een klare omschrijving van het verbond der verlossing, ook al komt deze naam bij hem niet voor. Alle wezenlijke elementen, die latere theologen in de ontwikkeling van het verbond der verlossing hebben behandeld, worden door Olevianus genoemd

Ik wil u deze schone passage uit Olevianus' werk laten lezen:

„Voorts wordt door den toenaam Christus, of Gezalfde, de beide deelen van de borgtogt uitgedrukt, en ook de verzekering dat de Vader zich de borgtogt laat welgevalen; want vooreerst wordt er door de benaming van Christus of Messias geleerd, dat deze Persoon gekomen is met het bevel des Vaders, en van God verordineerd is tot eenen eeuwigen priester, die voor ons zoude offeren en bidden, en tot onzen koning, die in ons zoude werken of voortbrengen een haat tegen de zonde, en eenen ijver tot gerechtigheid; ten tweede, dat deze Persoon de belofte heeft dat de Vader die offerande met zijne voorbeding aanneemt tot eene volkomene genoegdoening voor de zonden, en dat Hij door dezen Persoon den H. Geest wil geven, waardoor wij, in het geloof met Hem vereenigd zijnde, vernieuwd en herboren worden, van de zonden tot de heerlijkheid der kinderen Gods, Ps. CX : 4, Hand. II : 36.”¹⁰

Hier zijn alle elementen van een verbond genoemd: een bevel des Vaders, een belofte des Vaders, een werk des Zoons, en een toepassende kracht des Heiligen Geestes.

Het is hierom dat Prof. Bavinck kon schrijven dat het verbond der verlossing kort en zakelijk reeds voorkomt bij Olevianus.¹¹

Waar nu al deze elementen voor de leer van het verbond der verlossing in de reformatorische periode aanwezig waren, is het licht te verklaren, dat latere theologen een afzonderlijk hoofdstuk aan deze leer hebben gewijd.

Ik zou een grote rij van godgeleerden kunnen noemen, die allen naar deze confessionele en reformatorische uitspraken een uiteenzetting hebben gegeven van het verbond der verlossing. Wie daar nader kennis van wil nemen leze de brochure van Dr. Vos: „De verbondsleer in de Gereformeerde theologie.”¹²

Laat ik mij mogen beperken tot enkele bekende en door ons gereformeerde volk geachte theologen.

De naam van „Vader Brakel” is in alle gereformeerde kringen een geliefde klank. Wie op dit bepaalde punt Brakel leest, zal bemerken, dat Brakel bijna geen woorden kan vinden om de tederheid der schoonheid en de diepte der liefde te schetsen die dit verbond der verlossing kenmerken.

¹⁰ C. Olevianus, Verklaring der Apostolische Geloofsbelijdenis; alsmede twee boeken over het wezen des genadeverbonds tussen God en den uitverkorene, Doesburg 1862, blz. 202.

¹¹ H. Bavinck, a.w., III, blz. 220.

¹² G. Vos, De verbondsleer in de Gereformeerde theologie, Rotterdam 1939.

Allereerst wijst Brakel erop, dat deze leer van het verbond der verlossing niet een nieuwigheid is, maar een vanouds bekende waarheid in de kerk. Brakel zegt: „De eerste Hervormers en enige navolgende schrijvers hebben met veel ontzag van deze heilige verborgenheid en sommigen in den brede gesproken.”¹³

Vervolgens wijst hij erop in ontroerende bewoordingen, hoe een zendaar moet werkzaam worden met deze dingen om tot de klaarheid van het verbond der genade te komen. Brakel schrijft: „Het verbond der genade en onze verbondshandeling met God in Christus heeft zijn oorsprong en zijn grond op dit verbond der verlossing tussen God en Christus; hieruit vloeit het begin, midden en einde van des mensen zaligheid.” Hoort hoe Brakel Gods kinderen opwekt om tot duidelijkheid dezer troostvolle waarheid te komen, als hij verder schrijft: „Aan de andere zijde moeten zij op dit verbond zien, en daaruit werken in het overgaan in het genadeverbond en daarin levende dit tot een grond stellen. Dus zal men verstandig en vast te werk gaan, dus zal men niet rusten op de vastigheid van zijn geloof of godzaligheid, noch door vermindering van die zo slingeren, gelijk men doorgaans doet.”

En naarmate Brakel aan het einde van deze lofzang komt, krijgt zijn woord al dieper en schoner klank en gij hoort hem zeggen: „'t Is een liefdeverbond, van die, welke uit zich zelve liefhebben zonder beminnelijkheid van het voorwerp. O hoe gelukkig is hij, die in dit verbond is ingesloten en die van deze eeuwige liefde rondom omvangen, bestraald en verwarmd wordt tot wederliefde zeggende: 1 Joh. 4 : 19: „Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad.”¹⁴

Ik wilde u deze schone woorden van Brakel niet onthouden. Gij beseft, dat het reformatorisch denken inzake dit verbond hier zijn tederste en schoonste klanken vindt.

Na Brakel noem ik u Herman Witsius, de man van diepe en stille vroomheid, die in zijn werk over het verbond Gods schrijft: „Nademaal de leere van het verdrag des Vaders en des Soons soo dikwils en soo duydelick in de Schrifture geleert wordt, soo wordt het onrechtveerdiglick als een nieuwe en onlangs opgekome ne vindt overgehaeld. Hoewel ik er weynige vinde die dele stoffe uytvoeriglick verhandelt hebben, nochtans sie ik, dat seer voortreflicke en nauwkeurige Godtgeleerden altemets van dit Verbondt gewag gemaect hebben.”¹⁵

Vervolgens noem ik u nog Petrus van Mastricht, die in zijn „Beschouwende en Praktikale Godgeleerdheit”, spreekt van een eeuwig en tijdelijk genadeverbond. Het eeuwig genadeverbond is volgens Van Mastricht het verbond der verlossing Maar het wil ons voorkomen, dat er een grote tegenstrijdigheid in zulk een benaming „eeuwig genadeverbond” is te ontdekken. Dit komt reeds hierin uit, als Van Mastricht in de omschrijving van dit eeuwig genadeverbond alle elementen aan het werkverbond ontleent.

Niemand zal toch het werkverbond een genadeverbond noemen zonder in strijd te komen met gans de Godsopenbaring en het totaal van de gereformeerde verbondsleer. Maar dan moet Van Mastricht ook niet het verbond der verlossing „een eeuwig genadeverbond” noemen. Heel zijn definitie van dit verbond wijst op een werkverbond. Hoort slechts, hoe Van Mastricht definieert: „Dit eeuwige Verbondt der Genade nu is bij ons niets anders, dan een' Personele en Huishoudelijke onderhandeling en verdragmaking tusschen Vader en Zoon, waardoor van eeuwigheit de Vader van den Zone geëischt heeft al datgene, dat, om voor de uitverkoorne

¹³ W. à Brakel, Redelijke Godsdienst, I, Leiden 1881, blz. 206.

¹⁴ W. à Brakel, a w., blz. 216.

¹⁵ H. Wits, Vier Boecken van de Verscheyden Bedeelinghe der Verbonden Godts met de Menschen. In het Nederduytsch overgeset door M. van Harlingen, Amsterdam 17364, blz. 143.

zondaren de eeuwige zaligheid te bezorgen, noodzakelijk zijn zou, en belooft heeft als tot enen loon, onder anderen, ene Middelaars heerlijk- heit: terwijl de Zoon integendeel de geëischens toegezeft en belooft, en van zijnen kante de aan hem gedane beloften voor zich weder geëischt heeft, ten nutte en voordele van beide de partijen.”¹⁶

Als wij nu zulk een definitie lezen, zo vinden wij hier alle elementen van een werkverbond, gelijk God eens tot de eerste Adam kwam met Zijn eisen en beloften. Maar om zulk een verbondshandeling nu een eeuwig genadeverbond te noemen, achten wij minder juist, omdat zij geheel het karakter van een werkverbond draagt.

Ongetwijfeld zijn wij het eens met elkander, als wij ons herinneren, dat het altijd „genade” is, als God een verbond opricht. Het was genade, dat God met de mens in de staat der rechtheid een werkverbond wilde oprichten, gelijk ook de Westminster Confessie uitdrukkelijk zegt, maar daarom was het werkverbond nog geen genadeverbond. Want of het verbond zelf genade is, wordt door het karakter van dit verbond alleen en uitsluitend bepaald.

Al wat God niet verplicht is te doen, kunnen wij „genade”, of gelijk de vijf artikelen tegen de Remonstranten zeggen „eeuwige liefde of welbehagen”, noemen. Uit deze bronnen ontspringt alle heil, zowel in de staat der rechtheid als in de staat der zonde, zowel in de staat der herstelling als in de staat der heerlijkheid.

Maar wanneer wij ons hebben te bezinnen over afzonderlijke handelingen Gods, hebben wij te overwegen wat het karakter dezer handeling is. En dan is het bijna voor geen tegenspraak vatbaar, dat het verbond der verlossing het karakter heeft van een werkverbond, waarom het minder juist wordt geacht om van een eeuwig genadeverbond te spreken. Ik hoop dat dit een en ander uit het exegetisch gedeelte u nog duidelijker kan worden.

Echter blijkt wel uit hetgeen Van Mastricht heeft ontwikkeld, dat ook hij drie verbonden kent. Al acht ik de benaming „eeuwig genadeverbond” voor het verbond der verlossing niet gelukkig, toch is de omschrijving van Van Mastricht correct.

Ik moet mij nu beperken, maar ik kan niet nalaten om nog eens erop te wijzen hoe ongemotiveerd het van Comrie was om deze leer van het verbond der verlossing een „uitvinding van Arminius” te noemen.

Men moet zich als theoloog inhouden om niet boos te worden, wanneer Comrie zonder blikken of blozen verder schrijft: Arminius leerde, dat Christus voor alle mensen gestorven is. „Wat doet hy nu? hy verzint, dat er een verbondt der verlossinge is, van het genade verbondt onderscheiden; in welk Christus den Vader in staat gestelt heeft, om allen, die aan de voorwaarden van het verbondt der Genade gehoorzaamen, te zaligen: zoo dat Christus doodt wel voor allen is, volgens het verbondt der verlossinge, maar niemant krygt eenige vrucht of nuttigheid daar van als die de conditiën van het verbondt der genade nakomen.”¹⁷

Is het niet meer dan ergerlijk om uit zulk een beschouwing wapenen te smeden om de gereformeerde leer van het verbond der verlossing te bestrijden?

Arminius was niet de uitvinder, gelijk Comrie beweert, maar hij was de caricaturist. Als ik aan Comrie's redenering en argumentering denk, dan vraag ik mij af, hoeveel schade zou kunnen worden toegebracht aan het gebouw der gereformeerde waarheid, als zulke ruwe handen naar willekeur houweel en breekijzer zouden kunnen gebruiken.

Hier moge nu ook op het onderscheid gewezen worden dat er is tussen het verbond der verlossing en het besluit der verkiezing.

¹⁶ P. van Mastricht, *Beschouwende en Praktikale Godgeleerdheid*, 1 Rotterdam 1749, blz. 375.

¹⁷ A. Comrie, a.w. , blz. 348 vlg.

Denken wij hier aan de positie van Christus, zo is Hij in het verbond der verlossing één der onderhandelende partijen, hetgeen toch zeker niet kan gelden van de verkiezing.

Het is hierom dat de verkiezing in Christus logisch aan het verbond der verlossing voorafgaat, omdat het Borgschap van Christus dat de spiraal van het verbond der verlossing is; zeer particulier, zeer persoonlijk is. Zouden wij niet willen weten van een voorafgaande verkiezing in Christus, zo zou men tot een soort universalisme kunnen komen, omdat niet te voren bepaald was, voor wie Christus Zich Borg gesteld heeft in het verbond der verlossing.

Daarbij komt, die wie de orde omkeert, er licht toe komt om Christus de grond der verkiezing te noemen, in plaats van wat de Heilige Schrift leert, het eeuwig welbehagen Gods.

Ongetwijfeld staan verkiezing en verbond der verlossing met elkander in zeer nauw verband, gelijk ten slotte de verkiezing met alle werken Gods ter zaligheid in verband staat.

Maar het onderscheid mag niet voorbij gezien worden, willen wij tot klaarheid in het stuk der verbonden komen.

Hierin zijn beide één, dat verkiezing en verbond der verlossing rusten in de eeuwigheid en beide uit de eeuwige liefde Gods spruiten. Het zijn beide daden Gods achter en boven de historie.

Maar het onderscheid, dat verre richtlijnen trekt, moge niet onderschat worden, want:

a. het verbond der verlossing is een onderhandeling in God Drieëinig, bestaande in eis en belofte.

De verkiezing is één enkele absolute daad Gods des Vaders, zonder een enkele eis.

b. het verbond der verlossing stelt Christus in Zijn hoedanigheid als Borg, die des Vaders wil volbrengt.

De verkiezing raakt de diep gevallen zondaar, die wel in Christus, maar nooit om Christus werd uitverkoren.

c. het verbond der verlossing is organisch, want het raakt het totaal der uitverkorenen, t.w. de nieuwe mensheid, de kerk van Christus. De verkiezing is in haar wezen meer persoonlijk.

Het was juist dit personele, dat op de Dordtse synode door de Remonstranten werd ontkend. Hierom wordt in Hoofdstuk I, art. 10, van de vijf artikelen tegen de Remonstranten met grote nadruk op deze personele factor in het stuk der verkiezing gewezen, als daar staat: „De oorzaak van deze genadige verkiezing is eniglijk het welbehagen Gods, niet daarin bestaande, dat Hij enige hoedanigheden of werken der mensen uit alle mogelijke voorwaarden tot een voorwaarde der zaligheid heeft uitgekozen, maar hierin, dat Hij enige bepaalde personen uit de gemene menigte der zondaren zich tot een eigendom heeft aangenomen. Rom. 9: 11-13. Hand. 13 : 48.”

Hier wordt wel zeer sterk onderstreept dit personeel karakter der verkiezing! Niet het geslacht, maar individueel, niet totaliter, maar personaliter, zo spreekt de gereformeerde belijdenis over de verkiezing.

Hoe nu is deze personele verkiezing in Christus gekomen tot een organische grootheid? Hoe zijn deze individuen nu saamgebundeld tot één grote schare, die de heerlijkheid vertolken zal van Gods eeuwig welbehagen?

Ze zijn uitverkoren „in” Christus. Dat mag niet gelezen worden als „om” Christus. De grond mag nooit een andere wezen dan het eeuwig welbehagen.

In eeuwigheid en tijd gaat alles uit van de Vader, door de Zoon, in de Heilige Geest. „In Christus” zegt ons, dat het mystieke lichaam van Christus reeds vóór de tijden der eeuwen in God volzalig was geborgen.

Enerzijds dus zullen wij steeds hebben te belijden, dat de uitverkiezing individueel is, dat God bepaalde personen uitverkoren heeft, anderzijds zullen wij bij het verbond der verlossing belijden, dat deze bepaalde personen niet los op zichzelf blijven, maar dat zij organisch worden verbonden, allereerst met Christus als het Hoofd der uitverkorenen, en in dit Hoofd nu ook als leden van één lichaam met elkander.

Dit is de *unio mystica*. Hier is de Christus mysticus en het corpus mysticum als één nieuw geslacht vereend. De eerste Adam komt niet meer terug. Hij heeft voorgoed zijn plaats verzondigd. Als Adam het verbond verbreekt, is God Adam al vóór geweest en handhaaft in het verbond der verlossing het karakter van het werkverbond. Gelijk Adam de mensheid vertegenwoordigt die uit het vlees geboren wordt, zo vertegenwoordigt de tweede Adam de nieuwe mensheid die uit de Geest geboren wordt. Gelijk in Adam het ganse menselijke geslacht is verloren, zo is in de tweede Adam de ganse nieuwe mensheid verkoren.

Hier hebt ge de idee van het werkverbond terug in Christus, niet gelegd in de hand van een mens, die, hoe hoog ook staande, toch kon vallen en gevallen is. Hier ligt alles in de handen van de tweede Adam, welke is de Heere uit de hemel. De zaligheid der toekomst in handen van de eerste Adam was een onzekere positie, maar in de handen van de tweede Adam, horen wij het overwinnend woord: Niemand zal ze uit mijn hand rukken, want de Vader, die ze Mij gegeven heeft, is meerder dan allen (Joh. 10 : 28, 29).

Het zijn Vaderhanden, die trekken, het zijn Borgtochtelijke handen, die vasthouden, en het is de Geest des Vaders en des Zoons, wiens handen ons dragen ten einde toe.

Hier zorgt God Drieënig Zelf voor begin, midden en einde in het stuk van onze zaligheid.

Ik kan de christen verstaan die eens, neergezeten in de schaduw dezer eeuwige vleugelen, zei: God heeft meer belang bij mijn zaligheid dan ik zelf.

„Uitverkoren in Christus” doet denken aaneen rechtspositie, d.w.z. dat alle uitverkorenen deel hebben aan Christus om door Christus gezaligd te worden. Hier ligt alles vast in het besluit Gods. Dit is het zalig ideële, want in het reële leert elke bondeling zich kennen als *zonder* Christus. Vandaar, dat het verbond der genade niet *opgericht* wordt met uitverkorenen, maar met kinderen des toorns, die in de weg van het genadeverbond zullen moeten leren, wat het inhoudt hun rechtspositie in Christus te zoeken en hun geestelijke vernieuwing in Christus te leren kennen.

Wij moeten het genadeverbond, dat midden in de historie staat, niet naar de eeuwigheid verplaatsen. Al ligt het genadeverbond ook in het denken Gods begrepen, daarom is het nog niet van eeuwigheid. Alles, bijv. ook de schepping ligt in dat eeuwig denken Gods, maar daarom spreekt niemand van een schepping van eeuwigheid. Wij mogen de bondeling niet vereenzelvigen met de uitverkorene. Wij mogen de *oprichting* van het genadeverbond niet gelijkschakelen met de *inwilliging* of sluiting van het verbond. Wanneer bijv. Witsius zegt, en ook andere oude theologen leren, dat het genadeverbond is een „conventio”, d.i. een samenkomst tussen God en de uitverkoren zondaar, is hiertegen niet het minste bezwaar, want dan gaat het niet over de constitutio, d.i. de oprichting van het genadeverbond, maar over de „conventio”, d.i. het samentreffen in wederkerig geestelijke verbondsontmoeting, als de Here zegt: „Gij zijt mijn” en de ziel zegt: „En ik ben de Uwe, Heere.”

Die twee: verbonds*oprichting* en verbonds*ondertrouw* (verbonds*inwilliging*, verbonds*sluiting*) van elkaar wel te onderscheiden, kan misschien veel misverstand

wegnemen. God richt het genadeverbond op met alle handelingen onder het zegel van Zijn belofte, maar alleen de uitverkorenen sluiten het verbond.

Van de heiden geldt: die zonder wet geleefd heeft, zal zonder wet verloren gaan. Maar van de bondeling moet gezegd: die onder de wet en onder het verbond geleefd heeft, zal door de wet en door het verbond geoordeeld worden, en mogelijk dan nog verloren gaan. Is het wonder, dat het Tyrus en Sidon verdraaglijker zal zijn in de dag des oordeels dan zulk een bondeling?

Maar in het verbond der verlossing is geen bondeling die inwilligt en onderhandelt, maar is er een uitverkoren volk, waarover wordt gehandeld. In het verbond der verlossing is geen eis van geloof en bekering, maar ligt de rechtspositie alleen en uitsluitend in Christus, als Borg, gegeven van de Vader.

Ik begrijp dat ik wat lang heb stilgestaan bij het historisch gedeelte en dat het thans meer dan tijd wordt om de exegetische zijde van dit leerstuk na te speuren.

II.

Barth heeft eens gezegd: exegese, exegese en nog eens exegese, dat is het wat de theologie in deze tijd nodig heeft. Inderdaad heeft hierin deze held gelijk.

Al wat tot hertoe gezegd is, blijft altijd nog maar bovenbouw die niets zou betekenen, wanneer de onderbouw, de fundering, d.i. de exegese niet hecht en sterk is.

Waar ik Barth genoemd heb en waar hij zelf deze weg heeft gewezen, ligt het in de lijn, dat ik aan deze bouwer het woord geef.

De vraag heeft hier grote betekenis: hoe bouwt Barth het verbond der verlossing op uit de Heilige Schrift?

Ik zei u reeds: Barth spreekt hier van een „decretum absolutum” en het is goed er op te letten, hoe Barth Christus inschakelt in dit decreet of in dit verbond der verlossing. 24 Christus schijnt voor Barth te zijn het een en al, en het is te verklaren, dat tegenwoordig zovelen zich laten meeslepen door Barth, omdat Christus hier zo sterk prevaleert.

Wie als gereformeerde belijder zich moeite geeft om Barth in dit leerstuk na te gaan, komt in een vreemde denkwereld. Hij ontmoet overal gereformeerde termen, en hij mist overal de gereformeerde leer. Hij leest 500 bladzijden in deel II van Barth's „Kerkelijke dogmatiek” en als hij ze gelezen heeft, vraagt hij zich zelf vol verbazing af, welke „kerk” dit leert, of het moet zijn, dat Barth meent zelf kerk te zijn en daarom zo gemakkelijk durft te spreken van „kerkelijke” dogmatiek.

Barth zal natuurlijk antwoorden „exegese, exegese.” Maar wie er op letten wil, dat in Barth's methode het beslissende woord „ex” in exegese geweld wordt aangedaan, ontdekt meer filosofie, dan schriftuurlijke bezinning.

Als ik u de eerste zin van deze vijfhonderd bladzijden laat horen, zo wilt gij allen als gereformeerde belijders dadelijk luisteren.

Barth zegt: „De verkiezing is de inhoud van het Evangelie, omdat zij het beste is, wat ooit gezegd of gehoord kan worden.” Kan het beter gezegd? Is dit niet kerngezond gereformeerd, dat wij het rijke Evangelie danken aan de daad der eeuwige verkiezing Gods? Maar dat is dan ook de enige zin in de 500 bladzijden, die mij als gereformeerd belijder heeft toegesproken. Al het andere heb ik niet anders dan onder scherpe kritiek moeten stellen om der waarheid wil.

Ik meen, dat de fout van Barth is, dat hij Johannes 1 niet naar de eis verklaart. Het lijkt mij toe, dat hier meer narcotisering, dan exegetisering aanwezig is.

Als Barth eerst het inhoudrijke vers Johannes 1 : 1 met de ogen der zogenaamde orthodoxie gelezen heeft en hij de wezenseenheid van de Zoon met de Vader heeft geschetst, zo vraagt hij veelbetekenend: maar wie is „Het Woord”? En dan opeens

komt de wending van de redenering en Barth schrijft, alsof er geen wolkje aan de lucht is: „Hij, Jezus (let wel Jezus, niet de Logos), Hij, Jezus, is in den beginne bij God. Dat is het, wat Johannes 1 : 1 ons wil verzekeren.”¹⁸

Hier is te vinden, wat men genoemd heeft Barth's Christomonisme.

Op grond hiervan kan Barth het werk der verkiezing niet een werk des Vaders, maar een werk van Christus noemen. Christus is de verkiezende God, en omdat Hij „vlees geworden is”, tegelijk ook de verkoren en verworpen Mens.

Maar „Jezus” is nooit op dezelfde wijze „bij” God in den beginne, als dat de Logos „bij” God is.

Bij Jezus is er een wordingsproces, maar bij de Logos *asarkos*, d.i. de Logos buiten de vleeswording, kan van geen „worden” gesproken worden.

Maar natuurlijk, wanneer Barth durft te beweren „die Ewigkeit ist ja Zeit”, dan kan met zulk een tijdsbegrip heel de eeuwigheid in God getransformeerd worden.¹⁹

Verklaarbaar wordt u dat Christus de eeuwige grond van alle verkiezing is.²⁰

Dat hebben ons de Ethischen al sinds lang gezegd.

Daarom, wat Barth van het verbond der verlossing maakt, is een caricatuur van de gereformeerde leer.

Deze gereformeerde leer handhaaft onverzwakt het eeuwig bestaan van de Logos in de Vader, d.i. de eeuwige generatie.

De Logos heeft bestaan zonder ontstaan. Maar de Logos als Jezus, dat is dus de Logos *ensarkos*, d.w.z. de Logos, zoals Hij in het vlees gekomen is, heeft bestaan door ontstaan, zowel in de Raad Gods, als in de historie.

De eeuwige Logos is altijd gecoördineerd, d.w.z. gelijk in wezen met de Vader. De Logos in het vlees, d.i. Jezus, is gesubordineerd aan de Vader. Daarom kunnen wij Barth niet volgen, als hij schrijft: „In den beginne was de Logos, dat is, in den beginne was Jezus.” Dat zegt Barth, maar dat zegt de Schrift niet, en dat lijkt mij nogal bedenkelijk voor een man als Barth, die ons telkens daagt voor de vierschaar der exegeese.

Wat de Logos geworden is, mag niet gelijkgeschakeld worden met wat de Logos is, d.i. God uit God en Licht uit Licht. Jezus is vrucht van Gods ondoorgrondelijke heilsraad. Hier is de Heilsmiddelaar. Maar de Logos, zoals Hij bestaat bij God, is Scheppingsmiddelaar, t.w. middelloorzaak van alle creatuur, gelijk Johannes uitdrukkelijk zegt, dat door Hem alle dingen geschapen zijn. (Joh. 1 : 3).

Niet de Scheppingsmiddelaar, maar de Heilsmiddelaar is de verdienende oorzaak van onze eeuwige zaligheid. Op dit vlak ligt de eenheid Van schepping en herschepping, van algemene en bijzondere openbaring, een onderscheiding waarvan Barth natuurlijk niets weten wil. Het is bij kern alles bijzondere openbaring, want: „Jezus was in den beginne bij God.”

De diepste oorzaak van heel deze averechtse beschouwing zal wel gezocht moeten worden in Barth's openbaringspritsusige. Hij kent geen openbaring zonder de persoon van Jezus. Een algemene openbaring is er niet.

Daarom kan verder gezegd, dat heel deze zienswijze van Barth over Johannes 1 vereend ligt met zijn scheppingsleer, die in Christus gefundeerd is, vereend ligt met zijn verlossingsleer, waarin voor de gereformeerde verzoeningsleer geen plaats is, omdat Christus niet optreedt als Verzoener onzer zonde, maar, volgens Barth, als

¹⁸ K. Barth, a.a.O., 5.102 f.

¹⁹ K. Barth, a.a.O., S.105: „Die Ewigkeit in ja Zeit, d.h. aber, der ewige in ja ein zeitlicher, eben der gintliche ist ja ein menschlicher Name geworden”. Zie ook A. D. R. Polman, *Onze Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, Franeker z.j., blz. 217-236.

²⁰ K. Barth, a.a.O., S.118.

openbaring van de liefde Gods, vereend ligt met zijn verkiezingsleer, waar Jezus als Logos zowel subject als object der verkiezing moet geacht.

Hierom wisselen verkiezing en verwerping bij Barth stuivertje. Jezus is de verkorene en Hij is tegelijk de verworpene. Dat Barth het woord „verwerping” in een gans andere zin gebruikt, dan in de gereformeerde waarheid wordt beleden, deert hem niet. Nu kan Barth wel spreken van een „decretum absolutum”, door ons genoemd het „verbond der verlossing”, maar zulk een decretum heeft voor ons slechts nominale waarde. Het heeft geen schriftuurlijke inhoud, waarom hier ook geen spoor van de gereformeerde leer is te ontdekken.

In dit decretum absolutum of zo ge wilt in dit verbond der verlossing is geen getal der uitverkorenen. Barth kent in de leer van verkiezing en verwerping geen kwantitatieve, maar slechts kwalitatieve verhoudingen. Het gaat niet om het getal der uitverkorenen, maar slechts om bepaalde hoedanigheden.

Voor Barth is er geen Borg voor de zijnen, die het rantsoen betaalt. Er is geen zekerheid van de blijdschap om „in Christus” te zijn. De verkorene is de verworpene, en de verworpene kan de verkorene zijn. Barth schrijft in zijn „Römerbrief: „In Christus zijn zij allen, zonder uitzondering, kinderen Gods. Maar „in Christus” betekent: in zoverre het wonder geschiedt, in zoverre Gods vrije genade, roeping en verkiezing het zo wil. Anders niet.²¹

Wie het elastische woord van Barth „in zoverre” (sofern) hier op zijn juiste waarde weet te taxeren, zal direct aanvoelen, hoe wankel, hoe onvast, heel deze positie „in Christus” hier wordt getekend.

In heet deze opzet van het „decretum absolutum”, van dit verbond der verlossing is geen *cor ecclesiae* te ontdekken, maar een filosofeem, dat een wijsgerig spel is van het eeuwig futuribele, dat de vrome nooit het lied der blijde zekerheid op de lippen legt: Ik weet, en ik ben verzekerd.

Ik acht het een veeg teken des tijds, en het zegt ons, dat wij al veel dieper gezonken zijn, dan wij vermoeden, dat er thans zijn, die de naam van gereformeerd willen dragen, en die toch een vriendelijke groet aan deze Barthiaanse leer, willen brengen.

Een van beide, óf wij, Gereformeerden, hebben ons al de eeuwen vergist, óf zo niet, dan is Barth het grootste gevaar voor deze tijd.

Ik kan er niet aan denken om u te laten horen, wat Barth maakt van „het boek des levens”, van de tekst „Jakob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat”, maar ik kan u alleen zeggen, dat de echte schriftuurlijke exegese zich niet laat vangen door de narcotisering met dit serum Barthianum.

Wie zou menen dat wij hier al te bevooroordeeld zijn tegenover de nieuwere zienswijze van Barth en zijn exegese van Johannes 1, leze eens, wat een man als Brunner schrijft in zijn dogmatiek.²² Daarin ontziet Brunner zich niet om heel deze monumentale voorstelling van Barth, gelijk Brunner dit noemt, als geheel in strijd met de Bijbel te verwerpen.

En ik vond een woord bij Brunner, dat ik alle vereerders van Barth wel zou willen inprenten: „Ongetwijfeld zullen vele mensen tegenwoordig zulk een nieuwe leer gaarne horen en daar blij mee zijn, dat nu eindelijk eens een theoloog het aangedurfd heeft om de gedachte aan een godoelijk eindgericht en de leer, dat een mens kan verloren gaan, te verwerpen. Maar één zaak zullen ook zij niet kunnen bestrijden, dat hiermee Karl Barth niet slechts met alle kerkelijke leeruitspraken, maar — wat ten slotte alleen beslissend is — met de duidelijke leer van het Nieuwe Testament in totale

²¹ K. Barth. Der Römerbrief, Zürich 19478, S. 327.

²² E. Brunner, Die christliche Lehre von Gott. Dogmatik, 1, Zürich 1946, S. 336-379.

tegenspraak is.”²³

Zulk een vernietigende kritiek laat geen steen op de andere van heel het prachtige bouwwerk, dat Barth genoemd heeft „exegese, exegese en nog eens exegese.”

Het zou een afzonderlijke studie vereisen om Brunner zelf te toetsen op dit bepaalde punt. Immers zijn historische opvatting van de verkiezing, zijn fundering van het geloof, dat Brunner beslissend noemt in het stuk der verkiezing, herinneren sterk aan Remonstrantse tendensen.

Gezien wat in de laatste tijd verschenen is, zou het wel eens kunnen zijn dat Brunner op den duur een niet mindere bedreiging werd voor de gereformeerde leer, om niet te zeggen een nog grotere.

Wie de leer der uitverkiezing sterk historisch benadrukt, is in het vaarwater van Brunner terecht gekomen.

Maar heeft deze hiermede niet verbeurd de naam van gereformeerd? Gereformeerd is hij die de gereformeerde confessie (daartoe behoren ook de vijf artikelen tegen de Remonstranten) aanvaardt.

Wie deze confessie in haar hartader aantast, heeft zijn eigen vonnis gevelde.

Ik verheug mij dan ook, dat wij in een frisser klimaat gaan wandelen, als wij zoeken naar de exegetische fundering van het verbond der verlossing. En dan zij nog eens met nadruk herhaald, dat wij de naam in de Bijbel niet aantreffen.

Willen wij hier tot duidelijkheid komen, zo moeten wij uitgaan van het werkverbond. Wie het leerstuk van het werkverbond als schriftuurlijk toestemt, zal geen bezwaar ontmoeten om het leerstuk van het verbond der verlossing te waarderen. De naam verbond der werken komt evenmin in de Heilige Schrift voor als die van verbond der verlossing. Echter onthoude men wel, dat de schriftuurlijke argumentering van deze beide verbonden een gans andere is, dan die van het verbond der genade.

Van het verbond der genade geldt het woord van de Apostel: „Indien het door genade is, zo is het niet meer uit de werken, want anders is de genade geen genade meer (Rom. 11 : 6).” Het doet hier niets ter zake, als iemand zou opmerken, dat God in het genadeverbond toch altijd genade bewijst op grond van recht en van het werk van Christus, want dat raakt hier niet het punt in kwestie.

Het gaat over het karakter van het verbond zelf.

Het karakter, zowel van het verbond der verlossing als van het verbond der werken, is obligatie, geen gratie, d.w.z. werken, geen genade. In deze beide verbonden is de grondtoon niet ontvangen uit genade, maar doen uit verplichting.

Krachtens het verbond der genade ontvangen wij genade voor genade.

Maar krachtens het verbond der verlossing staan wij zo vlekkeloos in rechtspositie voor God, als hadden wij nooit zonde gekend noch gedaan.

In het verbond der verlossing is werken het leidend motief.

Ik leg hierop de volle nadruk, omdat de exegetische positie van het verbond der verlossing analoog met die van het werkverbond is.

De vraag is hier van grote betekenis: *Hoe komen wij aan de leer van het werkverbond?*

Wie deze vraag klaar en welbewust weet te beantwoorden, heeft tegelijk de leer van het verbond der verlossing ondertekend.

Voor ieder die enigszins thuis is in de gereformeerde waarheid, zal het duidelijk zijn, dat wij de leer van het verbond der werken opbouwen uit Schriftuurlijke gevolgtrekking.

Wie Genesis 2 naspeurt, vindt daar niet letterlijk gesproken van een werkverbond en

²³ E. Brunner, a.a.O., S. 377.

toch zijn alle elementen van zulk een verbond aanwezig.

Gen. 2 : 16, 17 wijst ons op een verbondsonderhandeling, die een eis stelt, nl. volmaakte gehoorzaamheid, die een belofte stelt, nl. het eeuwige leven, die een straf stelt bij overtreding, nl. de dood.

Hier zijn alle factoren aanwezig die een verbond bepalen, waarbij de eerste Adam als representerend verbondshoofd de mensheid vertegenwoordigt.

Wat nu hier van Adam geldt in het verbond der werken, geldt ook van Christus, als van de tweede Adam, in het verbond der verlossing.

Ook in dit verbond beslist één voor allen. Ook hier zijn eisen en beloften. Ook hier een mensheid, die in Christus, als de tweede Adam, begrepen is.

Zoeken wij hiervoor nu het schriftuurlijk bewijs, zo gaat het hier als bij de leer van het werkverbond, dat wij niet letterlijk, maar wel zakelijk de leer van het verbond der verlossing exegetisch funderen.

Ik passeer de tekst uit Zach. 6 : 13, die door de oude dogmatici is aangevoerd, maar die geen exegetisch-dogmatisch materiaal kan geacht.

Als er staat: „En de raad des vredes zal tussen die beide zijn”, wordt in geen enkel opzicht heen gedoeld naar de eeuwigheid, noch ook naar de verhouding van Christus tot de Vader, maar wordt gesproken over de vereniging van het koninklijk en priesterlijk ambt van de Messias.

Het is hierom dat ik niet, gelijk de oude dogmatici veelszins doen, wens te spreken van „Raad des vredes”, maar ter voorkoming van misverstand liever de naam kies van „verbond der verlossing.”

Wanneer ik het exegetisch materiaal thans onder uw aandacht breng, doe ik dit met een zekere bescheidenheid, omdat het mij niet mogelijk is alle teksten te behandelen, die op deze materie betrekking hebben. Men vergete hierbij niet, dat het niet gaat om een brede exegetische uiteenzetting, maar om een dogmatisch-exegetische verhandeling.

Eerst ga nog een opmerking van Dr. Kuiper Sr. vooraf.

Deze opmerking acht ik hierom van belang, omdat Comrie heeft beweerd, dat wie de leer van het verbond der verlossing is toegedaan, vervalt tot de gedachte der oude tritheïsten. Comrie zegt, dat dit verbond gaat tussen God en God en zo zijn ze in de verschrikkelijke dwaling gevallen om te stellen, dat er in het goddelijke Wezen drie onderscheiden verstanden en willen zijn.²⁴

Kuiper heeft wellicht hierop gedoeld, gelijk hij meermalen Comrie heeft gecorrigeerd (denk maar aan zijn boek „De Vleeschwording des Woords”, 1887).

In Kuipers „Dictaten dogmatiek”, lezen we: „Thans staan we voor de vraag- Indien er nu metterdaad reeds van eeuwigheid af een constitutio Mediatoris was, hoe kan dat dan geschied zijn zonder in tritheïsme te vervallen? Als dat pactum van eeuwigheid af bestaat, is de gelijkheid dan niet een fictie en kan men dan nog wel spreken van wezenseenheid tussen Vader en Zoon? Komen we er dan niet ongemerkt toe, dat we zonder het te willen, toch de Drieëenheid Gods prijsgeven?

Om dit probleem op te lossen is er maar één weg, deze nl., dat we, handhavende de wezensgelijkheid tussen Vader, Zoon en Heilige Geest, de subordinate betrekking van de Messias verklaren uit volstrekte vrijwilligheid. De oorzaak van het pactum ligt dan niet langer in een ongelijkheid, maar in schikking, in overeenkomst, in vrijwillige afspraak.”²⁵

Ik meen, dat Kuiper hier zeer juist de verhouding van de Zoon als de tweede Adam, als de Borg voor Zijn volk, stelt. Zijn subordinatie, Zijn Zich stellen onder de Vader is

²⁴ A. Comrie, a.w., blz. 350 vlg.

²⁵ A. Kuiper, Dictaten Dogmatiek, 1112, Kampen z.j., Locus de foedere, blz. 89.

een vrijwillige daad uit Zijn hoedanigheid van Borg te verklaren. Hij heeft Zich ontledigd, zegt de Schrift, en die zelfvernedering is het diepst mysterie, maar ook het zaligst goed, dat uit dit verbond de uitverkorenen wordt toegevoegd. Hier is alles vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog.

Niet alle teksten die door de oude dogmatici zijn aangevoerd om dit verbond schriftuurlijk te funderen, zouden wij willen aanvaarden.

Maar wel lijkt ons van betekenis een woord uit Ps. 2 : 7, 8: „De HEERE heeft tot mij gezegd: Gij zijt mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd. Eis van Mij, en Ik zal de heidenen geven tot uw erfdeel, en de einden der aarde tot uw bezitting.”

In deze tekst spreekt de Gezalfde door Jehovah. Deze is niet David, ook niet de zoon van David, want aan Salomo kan men hier moeilijk denken, omdat heel de inhoud van deze psalm niet op het vrede-rijk van Salomo past. Onze kanttekening schrijft hier: „Dit zijn woorden van Gods Zoon. Ik zal het besluit, of gebod, of naar het gebod (te weten, Mij van de Vader gegeven) verhalen of vertellen; gelijk terstond in het volgende verhaald wordt als een fundament, waarop God Hem tot een Hoofd en Heere over zijn Kerk gesteld heeft.”

In dit psalmwoord worden de partijen genoemd en wordt er een belofte gegeven. Wie nog aan het Messiaans karakter van deze psalm zou willen twijfelen, wordt door de Schrift zelf terecht gewezen.

Immers in Hand. 13 : 33 wordt uitdrukkelijk gezegd: „gelijk ook in de tweede psalm geschreven staat.” En voor exegese van dit psalmwoord in zijn rijk Messiaanse zin moet gelet op Hebr. 1 : 5: „Want tot wie van de engelen heeft Hij ooit gezegd: Gij zijt mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd.” Ook Hebr. 5 : 5 is een zeer sterk bewijs voor de Messiaanse rijkdom van deze psalm, als daar staat: „Alzo ook heeft Christus Zichzelf niet verheerlijkt om Hogepriester te worden, maar die tot Hem gesproken heeft: Gij zijt mijn Zoon, heden heb Ik U gegenereerd.”

Hier is dus heel duidelijk het priesterschap naast het koningschap genoemd en uit kracht van deze ambtelijke positie wordt aan Christus de belofte van een erfenis gedaan.

Een zelfde verhouding van partijen vinden wij in Psalm 40 : 7-9: „Gij hebt geen lust gehad aan slachtoffer en spijsoffer, Gij hebt mij de oren doorboord. Brandoffer en zondoffer hebt Gij niet geëist. Toen zeide Ik: Zie, Ik kom. In de rol des boeks is van Mij geschreven. Ik heb lust, o mijn God, om uw welbehagen te doen en uw wet is in het midden mijns ingewands.”

Prof. Dr. A. Noordtzij schrijft hier: „Zo offert David dus zijn ganse persoonlijkheid aan Gods wil, waarom dan ook in Hebr. 10 : 5 dit woord op de Christus Gods kan worden betrokken.”²⁶

Uit dit verklarend woord in de brief aan de Hebreeën blijkt, dat reeds in het Oude Testament is bezongen de bereidheid van de Messias om de wil des Vaders te volbrengen.

Leg hiernaast het woord uit Jesaja 53 : 10, 11: „Als zijn ziel zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien. Om de arbeid van zijn ziel zal Hij het zien en verzadigd worden.” Ik kan het niet duidelijker zeggen dan de Kanttekening het doet, als zij schrijft: „De zin is: Christus zal zaad, d.i. kinderen t.w. geestelijke kinderen zien, di. verkrijgen, en met lust en vreugde aanschouwen om zijn arbeid en moeite. Christus zal zijn arbeid ten hoogste en tot zijn genoegen volkomen genieten, want het

²⁶ A. Noordtzij, Het Boek der Psalmen (Korte Verklaring), 1, Kampen 1934, blz. 128 vlg.

is billijk, dat een getrouw arbeider geniet de vruchten van zijn arbeid.”

Hier wordt dus de volle nadruk gelegd op het werk, dat Christus heeft te doen. Het Nieuwe Testament werpt een rijk licht over al deze oudtestamentische uitspraken. Het wil er ons telkens aan herinneren, dat de geestelijke kern van het Oude Testament is het Nieuwe Testament.

Ook in deze oudtestamentische uitspraken wordt ons geleerd, dat de Vader als loon op het Middelaarswerk de Zoon heeft toegezegd eeuwige heerlijkheid en de heerschappij over alle dingen.

Ik mag zeker niet vergeten Jesaja 42 : 1: „Zie, mijn knecht, die Ik ondersteun, mijn uitverkorene, in dewelke mijn ziel een welbehagen heeft.”

Kuyper heeft er terecht op gewezen dat hier nooit van een gewoon koning van Israël kan sprake zijn. De hele wereld, de eilanden vragen naar zijn leer. Dat is in strijd met het karakter van een aards koning.

Hier wordt de Christus Gods „knecht” genoemd, dat is zulk een, die staat onder het gebod van de Vader. En wanneer wij hier lezen „in dewelke mijn ziel een welbehagen heeft”, dan is het ons, kinderen van de Nieuwe dag, alsof wij meegenomen worden naar de Jordaan (Matth. 3 : 17) of naar de berg der verheerlijking (Matth. 17 : 5, 2 Petr. 1 : 17), waar deze stem van de Vader in klare klanken gehoord is.

Hier wordt in het Oude Testament herinnerd aan een verhouding tussen de Vader en de Zoon, die een verbondsovereenkomst in zich draagt.

Dit nu wordt nog duidelijker, als wij het Nieuwe Testament opslaan.

De Heiland heeft herhaaldelijk gesproken over een gebod, Hem van de Vader gegeven, over een werk, Hem door de Vader opgedragen, over een eis, Hem door de Vader gesteld, over een belofte, Hem door de Vader gedaan.

Ik noem hier teksten als Joh. 4 : 34, 10 : 18, 12 : 49, 17 : 4. Ook wijs ik nog op Johannes 15 : 10: „Indien gij mijn geboden bewaart, zo zult gij in mijn liefde blijven, gelijkterwijls Ik de geboden mijns Vaders bewaard heb en blijf in zijn liefde.” Let hier op de zuivere onderscheiding, Jezus spreekt niet van de geboden „onzes” Vaders, maar van de geboden „mijns” Vaders. Hij is zich altijd Zijn bijzondere positie bewust, en hij doorvoelt steeds Zijn geheel enige betrekking tot de Vader, wanneer het Zijn Middelaarswerk raakt.

Al wordt hier nu nergens gezegd, dat Christus een verbond met de Vader heeft gesloten, evenmin als dit in de verhouding van de eerste Adam is geschied (werkverbond), de verbondsverhouding wordt duidelijk in de Heilige Schrift geleerd, voor wie een oog heeft voor het organisch karakter der Godsopenbaring.

Als God de eerste Adam in het werkverbond stelt, dan raakt Hij hem kwijt. Als God, de Vader, de tweede Adam in een werkverbond stelt, dan horen wij Hem zeggen: Vader, Ik heb voleindigd het werk, dat Gij Mij gegeven hebt om te doen (Joh. 17 : 4).

In het genadeverbond behoeft niets gedaan te worden, dan te ontvangen, of te werken uit dankbaarheid.

In het verbond der verlossing moet niet anders gedaan, dan te werken en te verdienen.

In het verbond der genade is het de verloren zondaar, die op genade pleit.

In het verbond der verlossing is het de Borg, die werkt, en door lijdelijke en dadelijke gehoorzaamheid een eeuwige gerechtigheid aanbrengt voor al de uitverkorenen, Hem van de Vader gegeven en door de Vader gekend.

Zo treedt in het verbond der verlossing de Borgtochtelijke gerechtigheid van Christus het heerlijkst in het glansrijk middelpunt.

Hier is vóór de tijden der eeuwen onder ede het verbond bevestigd, waarin de Borg ten volle zich verantwoordelijk stelt voor de zijnen, om als het geslachte Lam de vloek

der wet te dragen.

Wie waarlijk het verbond der genade als „verbond”, dat wil hier zeggen als „conventio”, als geestelijke ondertrouw doorleeft — dat heel iets anders is dan de „constitutio”, de oprichting, gelijk wij zagen — zal in de weg van het genadeverbond naar het verbond der verlossing geleid worden, om uit de eeuwige Borgtocht van Christus. door des Vaders eed geheiligd, getroost te worden.

Die eeuwige Borgtocht is het Lam, dat geslacht is voor de grondlegging der wereld. Die eeuwige Borgtocht is de klankbodem van Jakobs zwanenzang: *Op uw zaligheid wacht ik, Heere*. Die eeuwige Borgtocht is de inhoud van de Kerk van het Oude en van het Nieuwe Testament, die eeuwige Borgtocht is tevens de weerlegging van het Coccejaans gevoelen, alsof de gelovigen onder de Oude bedeling geen directe vergeving van zonden konden smaken.

Daarom is „Borg” zulk een rijk woord. Het neemt ons mee naar de diepte der eeuwigheid, naar het verbond der verlossing. Het is een Borgschap onder ede, d.i. onder afspraak naar Hebr. 7 : 22. Het is dan ook begrijpelijk, dat allen die de plaatsbekledende gerechtigheid van Christus loochenen, liever spreken van een Middelaar dan van een Borg. Maar voor de gereformeerde belijder is het Middelaarschap van Christus alleen daarom van betekenis, omdat dit Middelaarschap herinnert aan een Borgschap, waarom Christus niet alleen Middelaar van voorspraak was, gelijk eens Mozes, maar ook van verzoening. Ook in het kennen van de Middelaar zijn trappen.

Wanneer nu dit betoog enige waarde heeft, zo zal het niet moeilijk vallen om in dit licht het bekende en zo betekenisvolle hoofdstuk uit de brief aan de Romeinen te lezen, we bedoelen Romeinen 5.

Dit hoofdstuk is aangevoerd om te bewijzen, dat wij een eeuwig genadeverbond hebben. Gelijk Adam Hoofd was van het werkverbond, is Christus Hoofd van het genadeverbond.

Inderdaad wordt in Rom. 5 een vergelijking getrokken tussen Adam en Christus. Echter mogen wij, wanneer wij dit hoofdstuk exegetisch geen geweld willen aandoen, er ook niet meer in lezen, dan er staat.

Men moet bij het dogmatisch-exegetisch bewijs altijd uiterst voorzichtig zijn, dat men zich niet laat leiden door een dogmatisme, door een speculatieve idealistische methode, want dit apriorisme heeft al heel wat kwaad in de laatste jaren aan de gereformeerde waarheid en aan het verstaan van elkander gedaan.

Een logische consequente redenering is nog geen schriftuurlijke theologie. Wie aan consequentie de teugels geeft, komt o zo licht tot ontsparing.

Uit Romeinen 5 alleen kan men geen leer van het verbond opbouwen, reeds hierom niet, omdat in heel dit hoofdstuk het woord verbond niet te lezen is. Juist daarom moet bij de verklaring van Rom. 5 elke exegeet zeer voorzichtig wezen, dat hij zijn dogmatiek niet laat heersen over de Heilige Schrift.

Wanneer wij Rom. 5 tot ons laten spreken, en dat is nog heel iets anders, dan dat wij tot Rom. 5 spreken, zo zegt dit hoofdstuk ons niet anders, dan wat wij aan Adam, en wat wij aan Christus te danken hebben. Uit de eerste Adam de dood, uit de tweede Adam het leven. Maar wij concluderen te veel, als wij stellen: dus gelijk Adam het hoofd was van het werkverbond, zo wordt hier nu geleerd, dat Christus het Hoofd van het genadeverbond is.

Laten wij nooit vergeten, dat er altijd nog iets van een regula fidei is, d.w.z. dat wij de Schrift door de Schrift moeten verklaren.

Wanneer in Rom. 5 letterlijk niet gesproken wordt over een verbond, noch ook over de plaats die Adam en Christus in een verbond zouden innemen, zo hebben wij

allereerst aan de Heilige Schrift te vragen, wat zij leert, omtrent de plaats welke deze beide verbondshoofden innemen. Hier moeten naar luid onzer gereformeerde belijdenis de duidelijke uitspraken der Heilige Schrift licht verspreiden over de minder duidelijke uitspraken.

Vragen wij nu aan de Heilige Schrift, welke plaats Christus in het genadeverbond inneemt, zo geeft de Schrift ons slechts één naam, die van Middelaar van het verbond. Nergens in de Heilige Schrift wordt Christus het Hoofd van het genadeverbond genoemd.

Hoofd wordt Christus genoemd alleen in verband met Zijn mystieke lichaam, d.i. met Zijn Kerk, met Zijn bruid, met Zijn gegevenen van de Vader, dat heel iets anders is, dan de brede grondslag van het genadeverbond.

Wie dan ook de kanttekening naleest op Rom. 5 zal geen woord vinden over het genadeverbond, doch alleen en uitsluitend iets over allen die door het geloof Christus zijn ingelijfd.

Tegenover de „velen” en „allen”, die in Adam zijn, zo leert Rom. 5, staan de „velen” en „allen”, die in Christus zijn.

In de eerste Adam, het hoofd van het oude geslacht, moeten allen sterven, in de tweede Adam, het Hoofd van het nieuwe geslacht, zullen allen leven. Uit de eerste Adam geboren en verloren. In de Tweede Adam verkoren en herboren. Daarom zien wij in Rom. 5 niet een directe uitspraak over twee verbonden, maar over twee geslachten der mensheid. Het ene is het oude, waartoe van nature allen behoren, het geslacht van Adam, het tweede is het nieuwe, waartoe slechts zij behoren die in Christus zijn, t.w. in Hem verkoren en door het geloof Hem ingelijfd.

Het zal toch wel duidelijk zijn, dat de lijn van dit nieuwe geslacht van deze verkoren en herboren mensheid, niet even ver doorloopt als die van het genadeverbond? Spreekt de Heilige Schrift niet van „kinderen des Koninkrijks”, die uitgeworpen zullen worden?

Het gaat in Rom. 5 over de mystieke eenheid met Christus. Het is de geestelijke lijn van de wedergeboorte en van het geloof.

De lijn van het genadeverbond, zegt Calvijn, gaat verder, die raakt de geslachten van kind tot kind, een heilig zaad.

Dit genadeverbond in de lijn van geslachten wordt naar luid van ons doopsformulier opgericht (constitutio) met „kinderen des toorns”, die „wederom geboren moeten worden.”

Rom. 5 handelt over Christus als Hoofd van Zijn Kerk, t.w. Zijn mystiek Lichaam, d.i. zondag 19 van de Catechismus, maar Rom. 5 handelt niet over Christus als Middelaar van het verbond, Zondag 5 en 6 van de Catechismus.

Zeer juist zegt de Kanttekening bij vers 14 van Rom. 5: “Dat is een gelijk voorbeeld, namelijk, dat, gelijk Adam degenen, die van hem natuurlijker wijze geboren zijn, in hem en door hem tot zondaars gesteld heeft, alsoo ook Christus allen, die door Hem bovennatuurlijker wijze herboren worden, in Hem en door Hem tot rechtvaardigen stelt.”

Wie nu in Rom. 5 verbondsleer zoekt, hij spreke van: werkverbond en verbond der verlossing; oud geslacht en nieuw geslacht; in Adam verloren, in Christus verkoren, Hoofd van het werkverbond en Hoofd van het verbond der verlossing. Het gaat om allen, die krachtens het werkverbond de doemdood tegemoet gaan, en om „allen”, die krachtens het verbond der verlossing de zaligheid zullen deelachtig worden. Dit kan niet van het genadeverbond gezegd. Dit verbond is breder dan de lijn, die in Rom. 5 wordt getrokken.

Ik moet mij nu beperken, en ik begrijp ten volle, dat het exegetisch materiaal verre

van uitgeput is, maar alles heeft zijn grenzen.

Als dit ons slechts duidelijk is geworden, dat de leer van het verbond der verlossing een zuiver schriftuurlijke leer is; dat de relatie van werkverbond en verbond der verlossing ons helder is; dat de positie van Christus in het verbond der verlossing een gans andere is, dan die in het verbond der genade; dat niet eerst ná de val, als God het genadeverbond opricht, maar reeds van eeuwigheid af de liefelijke verbondsbetrekking in God Drie-enig haar positie had gevonden; dat het hier gaat om het Lam, dat geslacht is vóór de grondlegging der wereld, en dat het alleen betreft de gekenden en gekochten door het bloed des Lams, zo moge hier de weg gevonden worden, waarop allen die de gereformeerde belijdenis van harte liefhebben, elkander nog eens de hand konden reiken. Thans is er nog zoveel twist over verbond*soprichting*, terwijl wij elkander in de verbond*sinwilliging* toch wel zouden kunnen vinden.

Ik meen, dat wij in de leer van het verbond der verlossing een weg mogen ontdekken om aan deze verwarring te ontkomen.

Dit moge ons te meer toespreken, als wij ten slotte letten op de praktische zijde van dit leerstuk.

III

De gereformeerde leer is nimmer geweest een systeem, een syllogisme. Al haar wetenschappelijk materiaal heeft zij in dienst gesteld ten behoeve van het leven van de gemeente des Heeren. Zij wil het evenwicht bewaren tussen voorwerpelijik en onderwerpelijik, tussen belijden en beleven, tussen hoofd en hart. Dit is de organische grootheid van het geestelijk leven, die het beginsel huldigt: het oog kan niet zeggen tot de hand, of het hoofd kan niet zeggen tot het hart: ik heb u niet van node.

Daarom mag de leer van het verbond der verlossing nooit een bespiegelend leerstuk zijn of worden, maar een gekende en genoten waarheid uit de Heilige Geest.

Daar is een zeer speciale, zeer individuele werking van de Heilige Geest, De Heilige Schrift heeft daarvoor een karakteristiek woord in het Griekse Nieuwe Testament: *energeia*, d.w.z. het is een inwerking. Het gaat er niet langs heen, en niet overheen, en niet omheen, maar het gaat er doorheen, het gaat er in. Het blijft niet aan de buitenkant hangen.

Vandaar dat wij van de Heilige Geest lezen, dat Hij in ons getuigt, dat Hij in ons bidt.

Het begin van al deze werkingen van de Heilige Geest in ons ligt in de wedergeboorte. Regenereren, dat is nog wat anders dan repareren.

Regenereren, dat is gereformeerd. Repareren, dat is remonstrants, Regenereren, dat is vernieuwd worden. Repareren, dat is beter worden. Maar de zondaar heeft niet nodig verbetering, maar vernieuwing.

Het gaat in de aanvang van de ontdekking aan onze verloren staat niet zo, dat de Heilige Geest iemand eerst zijn uitverkiezing leert of direct inleidt in het verbond der verlossing.

Het gaat veeleer naar de bevindelijke historische analytische methode, gelijk Paulus ons die voortekent in de Brief aan de Romeinen.

Is het niet opmerkelijk, dat er geen brief in de Bijbel is aan te wijzen, waarin het leerstuk der uitverkiezing zo sterk wordt geponeerd, als juist in de Brief aan de Romeinen. Hoofdstuk S is er het schoonste bewijs voor. 36

En het is juist in deze brief, dat ons wordt voorgehouden, hoe een zondaar praktisch deze dingen leert kennen.

De Brief aan de Romeinen zegt: verloren en toch verkoren. Maar deze brief — let daar wel op — begint niet met de verkiezing, maar begint met de doodsstaat van de

verloren zondaar.

Aan Gods zijde is het: verkoren-verlorenen.

Aan onze zijde is het: verloren-verkorenen.

Naar de zijde Gods is alles één.

Naar de zijde van zulk een verloren-verkorene wordt alles één.

Daarom leren wij in de praktijk der bevinding Christus niet eerst als Hoofd, zelfs niet eerst als Borg, kennen, dat is inleven in het verbond der verlossing, maar praktisch leren wij eerst naar Christus vragen als Middelaar.

Wij vragen niet eerst in het zuchtend hart: is er nog een Hoofd des verbonds?

Wij snakken niet eerst in het zoekend verlangen van het dorsten naar God om een Borg.

Maar wij vragen uit het diepst van een stuk gebroken ziel: is er nog een Middelaar, is er nog een middel, waardoor ik de welverdiende straf kan ontgaan en wederom tot genade komen? Wij schreeuwen dan uit ons Godsgemis om het Godsbezit.

Dat is de orde van onze Catechismus, die in Zondag 5 het ontwaakte hart het woord geeft in het zoekend verlangen naar de *Middelaar*.

Dat is ook de orde van onze vijf artikelen tegen de Remonstranten, waarin deze niet eerst spreken van Hoofd en dan van Middelaar, maar eerst van Middelaar en dan van Hoofd (Hoofdstuk 1, art. 7).

Dit is een opmerkelijke volgorde, te opmerkelijker, omdat zij te vinden is in de vijf artikelen tegen de Remonstranten, die het stuk der verkiezing vooral in dit eerste hoofdstuk zo zeer onderstrepen.

Het gaat allereerst om de Middelaar.

Een waar ontdekte zondaar heeft niet zoveel te doen met zijn uitverkiezing, maar hij krijgt veel te doen met God, en met zichzelf. Hij vraagt niet zo dikwijls: ben ik wel uitverkoren? Zeker, deze vraag kan wel eens opwellen, maar zij overheerst niet.

De vraag: „ben ik wel uitverkoren?” is gewoonlijk de vraag van een theologische kennisleer, maar niet van de praktijk der godzaligheid, niet van het zoekend verlangen naar de Heere en Zijn sterkte.

Deze zielspraktijk, heeft slechts één vraag in de aanvang van het geestelijk leven: hoe zal ik rechtvaardig verschijnen voor God — hoe zal ik de weg naar God weer vinden.

Het is opmerkenswaard, dat Calvijn door de bestudering van de Brief aan de Romeinen tot de leer der uitverkiezing is gekomen. Niet zijn speculatief denken, maar de Heilige Schrift ging hem hierin voor.

En nog opmerkelijker is, dat Calvijn deze leer der uitverkiezing niet vooraan stelt in zijn Institutie, maar aan het einde van het derde boek, nadat hij het stuk van het geloof en de rechtvaardiging van de zondaar voor God had besproken.

Zo wil Calvijn ons meenemen uit de tijd naar de eeuwigheid, uit de roeping naar de verkiezing, uit het verbond der genade naar het verbond der verlossing.

Calvijn heeft ons in deze wijze van behandeling gezegd, dat wie waarlijk zondaar voor God wordt, zulk een leert de verkiezing op gebogen knieën kennen. Dit is altijd nog iets anders, dan bij het licht van de studeerlamp of in de arena van een theologisch steekspel.

Waarom ik hierop wijs?

Omdat het verbond der verlossing ons wil dragen naar de eeuwigheid, naar de rijkste bron van de Borggerechtigheid van Christus, naar de mystieke eenheid van al Gods kinderen in Christus.

Op deze manier staat het praktisch steeds zo, dat zulk een zoekende, schuchtere, biddende zondaar altijd eindigen zal waar God begint. Wij worstelen heen, meer

onbewust dan bewust in deze kennisleer der godzaligheid, naar de diepte van het verbond der verlossing.

In de weg van het genadeverbond wordt de Middelaar aan het hart, dat God zoekt, door de Heilige Geest ontdekt. Het vindt de weg naar boven, omdat het van boven wordt getrokken. Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader, die Mij gezonden heeft, hem trekke. Maar de Middelaarsgestalte is dan nog niet de volle rijkdom van de Borg, die onze zonde verzoent en onze schuld betaalt.

Langzamerhand wordt de verzoening met God uit de dierbaarheid en de noodzakelijkheid van deze Borggestalte aan de zondaar praktisch kenbaar gemaakt in de weg der bekering — wat onze oude vromen wel eens noemden „een tweede bekering.”

Zulk een krijgt persoonlijke werkzaamheden met de Borg, die gans zijn gerechtigheid voor Gods Aangezicht zal worden en in het heilig recht des Heren altijd zegt: Ik zal Borg voor hem (haar) zijn. Hier is iets van wat de Apostel schrijft in Rom. 6 : 5: „Want indien wij met Hem één plant geworden zijn in de gelijkmaking van zijn dood, zo zullen wij het ook zijn in de gelijkmaking van zijn opstanding.” Sterven en leven is hier de les. Eigengerechtigheid en Borggerechtigheid wordt geleerd om door de wet voor de wet te sterven, en Gode te leren leven.

Hier is nog meer dan de Middelaarsgestalte, die ons als de verloren zoon wel de weg ontsluit om te zeggen: Ik zal opstaan, en tot mijn Vader gaan en ik zal zeggen: „Vader ik heb gezondigd tegen de hemel en voor U.” Maar de Borg brengt ons aan de boezem van de Vader om de blijdschap van het kindschap te vieren.

Hier wordt de heerlijkheid van de Borg ontdekt, die voor zulke gebrokenen van hart een Heelmeester is.

Nu pas begint het zonlicht door te breken, dat de bergen van de eeuwige verkiezing omkranst. Nu pas komt er praktisch plaats voor het verbond der verlossing, om te roemen: Eer iets van mij begon te leven, was ook dit in Gods Boek geschreven, dat ik één ben van die ontelbare schare, die voor de troon van God en van het Lam zal staan. Zo ligt in dit verbond verankerd het verbond der genade.

Het verbond der verlossing is de grond van alle troost, blijdschap, en verwondering in God Drieëinig.

Hier kunnen wij niet verder en niet hoger en niet dieper, want hier is de volzalige God Zelf de springbron van alle heilsbemoeningen. Hier is geen plaats voor Remonstrantisme en Arminianisme.

Hier is God het Al en de mens niemendal.

Wij spreken niet meer over „voorwaarden en beloften”, maar hier is alles zekerheid in Christus.

Uit de volheid van Gods rijke Wezen wordt hier alles opgeroepen, wat een verloren en verkoren Adamskind van node heeft.

Ge hoort het preludium van het rijke woord van de Heiland: „Vader, Ik wil, dat waar Ik ben, ook die bij Mij zijn, die Gij Mij gegeven hebt” (Joh. 17 : 24).

De volle verbondsidee wordt hier gerealiseerd, want daar is niet alleen oprichting, maar ook verbondssluiting. In het verbond der verlossing is alles tweezijdig. Hier zijn geen twee delen, maar twee partijen van het verbond. Vader en Zoon zijn het eens over de zaligheid van een verloren volk, en Gods Geest, die van de Vader en de Zoon uitgaat, zal ons de weg dezer gefundeerde zaligheid leren kennen, naarmate al meer Christus een gestalte in ons zal ontvangen.

In de eerste Adam toegerekende schuld, krachtens het verbond der werken. In de tweede Adam toegerekende gerechtigheid, krachtens het verbond der verlossing.

Adam viel en ik in hem, maar Christus overwint en ik door Hem, zij de zinspreuk van

het hart, dat de Heere zoekt.

Goddelijke eeuwige schoonheid blinkt ons hier tegen en van deze bergen klateren de wateren des levens om niet.

Hier is theologie van hemels kristal. Geen speculatief denken kan hier de bron ontdekken, die het hart vindt bij de stromen dezer levende wateren. Ik denk hier aan het woord van Pascal: het hart heeft zijn redenen, die de rede niet kent.

Wij zullen blijven toornen tegen een kenleer, die wars is van alle waarachtig bevindelijk leven. Wie naar het woord van Calvijn Christus in zich laat leven en regeren, ziet al hoger het zonlicht schijnen van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heren Geest.

Wat kan groter en dieper zijn, dan dat God Zichzelf ontmoet en als straks op Golgotha God van God schijnt verlaten, dan is de eeuwigheid deze donkere passage al vóór geweest. Daar is het eeuwig verlossingsmysterie gepeild, hoe ver en hoe diep het op Golgotha zou gaan.

Wat is groter, wat is heiliger, wat is dieper zielsmeditatie, dan te bedenken dat in het verbond der verlossing de vlam van de heilige liefde onuitblusselijk brandt.

Hier is het woord van de profeet eerst volle werkelijkheid: Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde.

Ik denk aan een woord van Huet:

*Gij hebt mij liefgehad, toen walglijk en onooglijk,
Ik op het vlakke veld bebloed daar nederlag,
Toen was het dat Uw blik (mijn Heiland, is het mooglijk)
Meelijdend op mij zag.*

*Mij lief. Ja, vóór men riep: „daar is een kind geboren”,
Vóór Gij me in 't aanschijn schiept (hoe wonderbaar het schijn!)
Had reeds Uw raadsbesluit mij, nietige, uitverkoren,
Om U tot knecht te zijn.”²⁷*

In het verbond der verlossing vinden wij niet alleen de verdienende oorzaak van onze zaligheid, maar wie hier goed kan luisteren, hoort er ook de liefelijke wateren van de bewegende oorzaak van onze zaligheid: 't Is vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog.

Die bewegende oorzaak, zij ligt in de aderen van het Wezen Gods Zelf. Ik sta hier met u aan stranden van een oceaan, wier kusten ik niet vinden en wier diepte ik niet peilen kan. Maar dit weet ik wel, dat daar straks een volk zal staan, het zijn de gekenden des Heren, het zijn de gezaligden door het bloed van het Lam, die hun aangezichten spiegelen zullen in deze kristallijnen zee. Het is de schare, wier eeuwige bewondering en wier tederste aanbidding voortdurend zal opklimmen uit de onbegrepen heilsbemoeienis van het verbond der verlossing.

Ik ken tenslotte maar één woord, waarmee ik deze grondeloze diepte en deze kleurrijke verte wil uitzeggen. Het is het woord der heilige verbazing en ontroering: *O diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennis Gods! Hoe ondoorzoekelijk zijn Zijn oordelen en onnaspeurlijk Zijn wegen!* (Rom. 11 : 33).

*Hier bezwijkt mijn stoutste denken
Vol aanbidding kniel ik neer.
't Eeuwig ondoorgrondelijk Wezen,
God in allen alles weer.*

²⁷ P. Huet, Afrikaansche gedichten, Rotterdam 1930, blz. 81.